

УДК 81'25:81

DOI <http://journals.uran.ua/index.php/2312-6353/article/view/189138>

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ГАЛУЗІ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІАЛУ «ЧОРНОБИЛЬ»)

Волошок К. В., Карпенко Н. А.

Національна академія Національної гвардії України

Стаття присвячена перекладу лексичних одиниць на позначення понять у галузі ядерної енергетики, які виокремлено в серіалі «Чорнобиль». Попри значну кількість наукових розвідок, що фокусуються на перекладі фільмів, аудіовізуальний переклад містить низку питань та проблем, розв'язання яких зумовлює наявність наукових розвідок, що висвітлюють відповідну проблему. Окрім того, хронологічні межі подій, що їх зображено в серіалі, зумовлюють уживання конкретної лексики, що потребує особливої уваги перекладача.

Сьогодні в українській лексикографії не знаходимо словників, що здатні забезпечити переклад мовних одиниць на позначення понять атомної та ядерної енергетики. З'ясовано, що проблеми, пов'язані з перекладом лексики, яка позначає поняття галузі ядерної безпеки, частково зумовлені відсутністю чіткої усталеної терміносистеми відповідної сфери. Більшість термінів, використаних у серіалі, були перекладені з російської мови, оскільки опрацьовані режисером архівні матеріали створено в Радянському Союзі. Низку ж лексем перекладено з російської на англійську мову.

Виокремлено та проаналізовано терміни, які становлять пласт лексики на позначення реалій зі сфери ядерної енергетики. Запропоновано український переклад відповідних лексичних одиниць та обґрунтовано доцільність послуговування ними.

Під час перекладу виявлено інтернаціональні слова, що позначають хімічні елементи та в українській мові мають відповідні формально та семантично ідентичні відповідники. Для відтворення значення конкретних одиниць використано калькування, генералізацію, конкретизацію, модуляцію, що дають змогу відтворити прагматику оригіналу.

Проблема, порушена в статті, потребує подальшої розробки з метою укладання словників термінів ядерної безпеки та унормованості і систематизації терміносистеми відповідної галузі.

Ключові слова: термін, ядерна безпека, терміносистема, прагматика, кінопереклад.

Voloshok K. V., Karpenko N. A. Translation of vocabulary on the concept of nuclear safety. The article is devoted to the translation of lexical units that denote the concepts in the field of nuclear energy, which are found in the series 'Chornobyl'. Despite the considerable number of studies that focus on film translation, audiovisual translation contains a number of issues and problems to be solved, and their solving gives rise to scientific researches that highlight the corresponding problem. Moreover, chronological borders of the events described in the serial bring about particular lexis, which require special attention in terms of translation.

Today there are no dictionaries ensuring the translation of language units denoting concepts of atom and nuclear energy. The problems associated with the translation of vocabulary, which denotes concepts of nuclear safety, are partially caused by the lack of clearly established term system of the corresponding sphere. Most of the terms used in the series have been translated from Russian since the director's archival materials were created in the Soviet Union. The fact that a range of lexical units was translated from Russian is illustrated in the article.

The article identifies and analyzes the terms that make up the vocabulary used in the field of nuclear energy. The Ukrainian translation of the relevant lexical units is offered and relevance of their usage is substantiated.

International words denoting chemical elements have been identified and it is stated that they have formally and semantically identical correspondent forms in the Ukrainian language. Tracing, generalization, concretization, modulation are also used for translation to rendering the pragmatics of the original.

The problem analysed in the article is to be developed further with the aim to compile dictionaries of nuclear safety and standardisation and systematisation of the corresponding branch.

Key words: term, nuclear safety, term system, pragmatics, audiovisual translation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Кіноіндустрія у XXI столітті досягла свого піку та стала однією з домінантних форм сучасної культури. Її вплив на свідомість глядача, на його стиль мовлення, фонові знання, картину світу беззаперечний. Кіно розширює світогляд, інформує, викликає емоції, змінює картину світу, виховує естетичний смак, однак реалізація цих функцій можлива лише за умови сприйняття якісного перекладу оригінального матеріалу, коли йдеться

про іноземний продукт кіномистецтва. Тому повноцінний та якісний переклад фільмів для іншомовного глядача є пріоритетним завданням у сучасному світі глобальних комунікацій та міжкультурних зв'язків.

Ринок кіноіндустрії, а також його аудиторія збільшується в геометричній прогресії. Так само швидко збільшуються й вимоги до якісного перекладу іноземного продукту з урахуванням мовної політики та необхідності забезпечити українсько-

го глядача якісним продуктом, перекладеним державною мовою. Сьогодні в Україні існує проблема у сфері кіноперекладу, про що свідчить відсутність усталеної метамови та наявність низки питань, які потребують подальшої розробки [1, 35–38].

Незважаючи на те, що кінопереклад виник майже водночас з появою фільмів, а теоретичні розвідки перекладу в галузі кіноіндустрії набувають все більшої актуальності, сучасні науковці досі розходяться в поглядах щодо концептуального вираження понять кіноіндустрії. Тож визначення ефективних способів англо-українського перекладу творів кіноіндустрії є одним з пріоритетних завдань у межах сучасного перекладознавства.

У серіалі «Чорнобиль» переплітається декілька складних та цікавих з погляду перекладознавства завдань, адже йдеться про події, які сталися в радянській Україні, екранізовані американцем Крейгом Мейзіном. Серіал належить до жанру історичної драми, для створення якої режисер протягом двох років збирав архівні матеріали та вивчав усі доступні джерела, що стосувалися відповідного періоду. Тому для блискучого виконання своєї роботи і перекладачеві доведеться пройти увесь шлях створення кінокартини: від вивчення тогочасних подій до порівняння їх з інтерпретацією режисера крізь призму його суб'єктивного погляду. Лише пройшовши ці етапи та зрозумівши, як правильно відтворити стрічку для українського глядача, можливо досягти адекватності перекладу. Варто також зазначити, що проблема перекладу саме цього серіалу є ще більш гострою, оскільки для української аудиторії реалії є відомими, а втім фільм створений американською студією, що робить українського глядача більш критичним та вимогливим до повідомлюваного.

На сьогодні не існує усталеної терміносистеми галузі ядерної безпеки та лексикографічних джерел, які забезпечили б повноцінний переклад відповідного пласту лексики, що зумовлює потребу у розвідках із фокусом на відтворення її прагматики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кінопереклад є об'єктом уваги дослідників, які зосереджують свою увагу на певних його аспектах з метою розробки та вдосконалення теорії перекладознавства. Варто відзначити таких зарубіжних лінгвістів, як Г. Готліб, М. Керол, Ю. Лотман та ін. У вітчизняному мовознавстві, фокусуючись на конкретному аспекті, у відповідному напрямку свої розвідки здійснюють Г. Кузенко, яка розглядає кінопереклад як вид художнього перекладу [2], Н. Матківська зосереджує увагу на методологічних аспектах дослідження кіноперекладу [4], А. Мельник, С. Радецька досліджують проблеми визначення понять у сфері кіноперекладу [5], І. Софієнко розглядає історичний аспект формування кіноперекладу в Україні [6].

Формулювання мети та завдань статті. Мета дослідження полягає у виявленні термінів галузі ядерної безпеки в серіалі «Чорнобиль» та обґрунтуванні доцільності використання способів їх перекладу.

Визначена мета зумовлює виконання таких завдань: 1) виокремити лексичні одиниці, що

є складниками терміносистеми ядерної енергетики; 2) визначити та схарактеризувати природу виникнення проблем під час перекладу відповідних лексичних одиниць; 3) виявити їх еквіваленти або найбільш доцільні способи їх перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перекладач має розуміти, як відтворений текст буде сприйматися глядачем через слуховий та зоровий канали. Специфіка такого перекладу полягає в тому, що різні види кодів мають відтворюватися синхронно з тим, що відбувається на екрані. Необхідно зберегти синхронію візуальну (відповідність вимовлених слів міміці й жестах акторів) і звукову (схожість голосів, інтонаційних характеристик і національних особливостей, таких як передача діалекту або акценту), а також синхронію змісту повідомлення.

У випадку перекладу серіалу «Чорнобиль» необхідним є поєднання науково-технічного перекладу та кіноперекладу. Серіал «Чорнобиль» є унікальним досвідом у роботі перекладача. Незважаючи на те, що серіал розкриває глядачеві картину України радянського періоду, не можна втрачати пильності, адже цей твір був знятий режисером з іншої країни, який має свій погляд та «бачення» того, як необхідно передати всі ключові події.

Серіал є відносно новим, проте його переклад викликав суперечки стосовно некоректності перекладу репліки місцевої мешканки [7]. Слова жінки *Russian boys* перекладено як *наші*, що й спричинило суперечки та обурення українських глядачів. Загалом серіал містить значну кількість лексики, що є спадщиною соціального устрою Радянського Союзу, тому переклад цього пласту має бути здійснений з урахуванням настроїв та почуттів сучасного українського суспільства.

Характерною особливістю серіалу «Чорнобиль» є його наповненість термінологією, яку використовують у галузі ядерної енергетики, а також лексикою на позначення наслідків ядерної катастрофи, а саме описів хвороб, процесів та станів людського організму, що піддавався впливу радіаційного випромінювання. У дослідженні фокусуємо увагу на мовних одиницях, що пов'язані з галуззю атомної/ядерної енергетики.

На сьогодні Україна не має єдиної термінологічної бази в галузі ядерної енергетики, тому частина термінів перекладена з російської мови, пор.: *I've worked the numbers over and over, presuming the worst possible conditions in an RBMK reactor*. У цьому випадку звертаємо увагу на абревіатуру *РБМК* – *реактор большой мощности канальный*, що її перекладено з російської на англійську за допомогою транскодування як *РВМК*, а потім з англійської на українську. Очевидно, що опрацьовані архівні джерела подавали інформацію російською мовою, що й зумовило такі перекладацькі рішення. Уважаємо, що використання абревіатури *РВМК* українською є недоцільним, тому використовуємо *РВІК* – *реактор великої потужності канальный*. Удаємося до калькування, що є виправданим у цьому випадку. Такий український переклад є найбільш прийнятним та адекватним.

Природним є залучення комплексних трансформацій, що їх використання ілюструє наступний при-

клад: *As you can see, we have experienced an accident. A large control tank malfunctioned, damaging reactor building 4 and starting a fire – Як бачите, стався інцидент з паливним баком, який пошкодив четвертий корпус з реактором та став причиною пожежі.* Словосполучення *control tank* перекладаємо як *паливний бак*. Також удаємося до перестановок та граматичних замінів, пор., *reactor building 4 – четвертий корпус з реактором*. Тут конкретизуємо: іменник *building* перекладаємо як *корпус*. Дієслово *malfunction* перекладено за допомогою модуляції як *стався інцидент*, що повною мірою передає зміст повідомлюваного. До того ж об'єднання речень в одне дає нам змогу зберегти необхідну тривалість репліки, що в подальшому не спричинить розрізнення глядачем слухової та зорової доріжки. Наведений переклад вважаємо доцільним, адже контекст та прагматику збережено.

Серед термінів ядерної безпеки виокремлюємо іменники, що є інтернаціоналізмами. Для їх перекладу найбільш часто використовуваними є транслітерація та транскрибування [3, 128–130], що забезпечує точне відтворення значення, оскільки семантика цих лексичних одиниць є ідентичною. Часто інтернаціональними є назви хімічних елементів, що дозволяє знайти відповідну лексему швидко, наприклад: *If you mean, when will Chernobyl be completely safe, the half-life of Plutonium-239 is 24,000 years. Perhaps we should just say, 'Not within our lifetimes' – Якщо Ви маєте на увазі той час, коли завершиться напіврозпад плутонію-239 і Чорнобиль буде цілком безпечним, нам знадобиться 24 тисячі років. Тож правильно буде сказати, «не за наших часів».* У цьому випадку звертаємо увагу на іменник *Plutonium-239*: його перекладено за допомогою транслітерації як *плутоній-239*.

У наступному прикладі звертаємо увагу на хімічний елемент *U-235*: *Every atom of U-235 is like a bullet traveling nearly the speed of light, penetrating everything in its path. Wood, metal, concrete, flesh – Кожен атом урану – це куля, яка летить зі швидкістю світла, пробиваючи все на своєму шляху. Дерево, метал, бетон, плоть.* У перекладі скорочення *U-235* використано іменник *уран* без числівника та скорочення, що є прийнятним в українській мові. Поданий варіант буде більш зрозумілим глядачеві, а відсутність числового маркера хімічного елемента не вплине на розуміння повідомлюваного та не буде визначальною для його розуміння.

Для перекладу словосполучення *heat exchanger* використовуємо іменник *охолоджувач*: *We are recommending we install a heat exchanger under the pad to lower the core temperature and halt the meltdown. In order to do this, I'm told we'll need all of the liquid nitrogen in the Soviet Union – Ми рекомендуємо встановити охолоджувач під панель, для того, щоб знизити температуру реактора та затримати процес плавлення.* Для того, щоб це зробити нам знадобиться, як мені повідомили, увесь рідкий азот, який тільки можна знайти у Радянському Союзі. Ззначаємо, що словосполучення *heat exchanger* має еквівалент для перекладу *теплообмінний апарат*, проте уживаємо лексему *охолоджувач*, таким чином кон-

кретизуючи назву та підкреслюючи намір Легасова та Щербини знизити температуру реактора, а також зберігаємо пропорційність аудіодоріжки оригіналу та майбутнього перекладу.

Частина термінів має відповідники в українських словниках, пор.: *The situation inside the core is deteriorating faster than anticipated. The concrete pad will hold for 6 to 8 weeks, but after that, Legasov estimates a 50% chance the fuel will breach the pad and melt down into the groundwater itself – Ситуація всередині реактора погіршується швидше, ніж ми прогнозували. Цементна підкладка затримає процес на 6–8 тижнів, але, як прогнозує Легасов, з вірогідністю 50%, паливо розплавить щит та змішається з ґрунтовими водами.* Іменник *core* має еквівалент *реактор*, що й обрано в цьому випадку. Для перекладу ж словосполучення *concrete pad* використовуємо калькування *цементна підкладка*. Далі з метою уникнення тавтології удаємося до смислового розвитку та уживаємо іменник *щит* для перекладу лексеми *pad*.

Звертаємо увагу на переклад іменників *debris* та *contamination*, пор.: *There is an enormous amount of radioactive debris and contamination spread across a zone of approximately 2,600 square kilometers. This entire region must be completely evacuated – Величезна кількість продуктів розпаду та радіоактивні відходи розповсюджуються приблизно на 2600 квадратних кілометрів. Весь цей регіон повинен бути повністю евакуйований.* Тут удаємося до лексико-граматичних трансформацій та перекладаємо іменник *debris* як *продукти розпаду* за допомогою модуляції та додавання лексеми *продукти*. Для відтворення значення лексеми *contamination* послуговуємося модуляцією та вживаємо словосполучення *радіоактивні відходи*, що цілком відтворює прагматику оригіналу та функціонує в українській мові.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, труднощі під час перекладу лексики, пов'язаної зі сферою ядерної безпеки, головно зумовлені відсутністю чіткої установленої термінології цієї галузі, що частково зумовлено функціонуванням відповідних лексичних одиниць російською мовою за часів Радянського Союзу. Тож українська система термінів не була сформована. Тому відповідний аспект потребує стандартизації та систематизації з метою забезпечення перекладача лексикографічними джерелами, що зроблять можливим швидкий та якісний переклад конкретного тексту.

Переклад термінів, що є інтернаціональними, не викликає складнощів, оскільки їх відповідники знаходимо в англо-українських словниках. Частина термінів має еквіваленти для перекладу. У решті випадків доводилося вдаватися до таких способів перекладу, як калькування, модуляція, конкретизація.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці теоретичного інструментарію перекладознавства із фокусом на переклад кінотекстів та термінів ядерної енергетики, а також в унормуванні української термінології, що стосується ядерної безпеки, та укладання словника термінів відповідної галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавель Т. В. Кінопереклад як вид аудіовізуального перекладу і його становлення в Україні та світі. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Я. Франка*, 2018. № 10. С. 35–38.
2. Кузенко Г. М. Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу (на матеріалі англійської мови): *Одеський лінгвістичний вісник*: Одеса, 2017. № 9. С. 70–74.
3. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Київ: Вища школа, 1998. 175 с.
4. Матківська Н. А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Я. Франка*. Дрогобич, 2015. № 3. С. 147–152.
5. Мельник А. П. Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 2014. С. 110–112
6. Софієнко І. В. Становленні кіноперекладу в Україні. Мовні і концептуальні картини світу, 2014. Вип. 50. С. 401–405
7. URL: <https://fakty.ua/309289-dosadnaya-oshibka-v-1-1-otreagirovali-na-skandal-s-perevodom-seriala-chernobyl>